

УДК 332.012.2+658

Комарницький І. О.,

канд. культурології, доцент, декан факультету
готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ВИЗНАЧЕННЯ ВАЖЕЛІВ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СОЦІО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Розглянуто теоретичні засади та сформовані методологічні основи організації системи управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіонів України як базису забезпечення ефективного розвитку економічної системи країни в довгостроковій перспективі. Побудовано логіко-структурну схему формування методології управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону. Визначено властивості формування методології управління інноваційним потенціалом промислового регіону на принципах системного підходу, сформульовано мету і завдання. Встановлені спеціальні та загальнонаукові принципи такого управління. Досліджено функції управління соціо-економічної системи регіону. Сформовані методологічні основи побудови системи управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону.

Ключові слова: управління, ефективність, розвиток, інновації, потенціал, соціально-економічна система, регіон, синергетика.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ РЫЧАГОВ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНА

Комарницький І. О.

Рассмотрены теоретические основы и сформированы методологические основы организации системы управления инновационным потенциалом социально-экономической системы регионов Украины как базиса обеспечения эффективного развития экономической системы страны в долгосрочной перспективе. Построена логико-структурная схема формирования методологии управления инновационным потенциалом социально-экономической системы региона. Определены свойства формирования методологии управления инновационным потенциалом промышленного региона на принципах системного подхода, сформулированы цель и задачи. Установлены специальные и общенаучные принципы такого управления. Исследованы функции управления социально-экономической системы региона. Сформированы методологические основы построения системы управления инновационным потенциалом социально-экономической системы региона.

Ключевые слова: управление, эффективность, развитие, инновации, потенциал, социально-экономическая система, регион, синергетика.

THE DEFINITION OF LEVERAGE INNOVATION POTENTIAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF THE REGION

Komarnitskyi I.

Theoretical basis and formed the methodological basis for the organization of the system of management of innovative potential socio-economic systems of the regions of Ukraine as a basis for ensuring the effective development of economic system of the country in the long term. Logical structural diagram of the formation of methodology of management of innovative potential and the socio-economic system of the region was built. The properties of formation of methodology of management of innovative potential of the industrial region on the principles of a systematic approach are defined; goals and objectives are formulated. Special and general scientific principles of management are determined. Defined the law of development of the socio-economic system on the use of the laws of synergy, durability, saturation of information that are increasingly important for social development. Investigated the functions management of the region socio-economic system. Emphasized that the correlation of the potential socio-economic system of the region and its innovative component is based on classical methods of management. The methodological foundations of the system of management of innovative potential and the socio-economic system of the region are formed. It is proved that the main purpose of the socio-economic system of the region is to ensure its rational use.

Keywords: management, efficiency, development, innovation, potential, socio-economic system, region, synergy.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економічної системи управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону (СЕСР) виступає як загальноекономічний чинник раціонального споживання ресурсів та ефективного функціонування виробничої системи. Відомо, що навіть ті регіони, які мають близькі за рівнем потенціали, часто розрізняються за результатами їх діяльності. В цих умовах різницю в результатах можна пояснити лише неоднаковим ступенем точності цільової орієнтації системи. Інакше кажучи, при інших рівних умовах, величина результату буде тим більша, чим вдалішим буде управління СЕСР в цілому та потенціалом кожного окремого підприємства, що кінець кінцем безпосередньо формують регіональну систему.

Історичний досвід розвитку економічно розвинених країн світу свідчить що без реалізації інноваційних засад неможливий не лише розвиток але під загрозу підпадає й саме існування системи [9].

Особливе місце управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіонів України на сучасному етапі зумовлене тим, що воно гарантує інтеграцію економічних процесів кожного окремого підприємства в єдину інноваційну систему з притаманною їй самодостатністю, здатністю до ефективного функціонування та розвитку в довгостроковій пролонгованій перспективі.

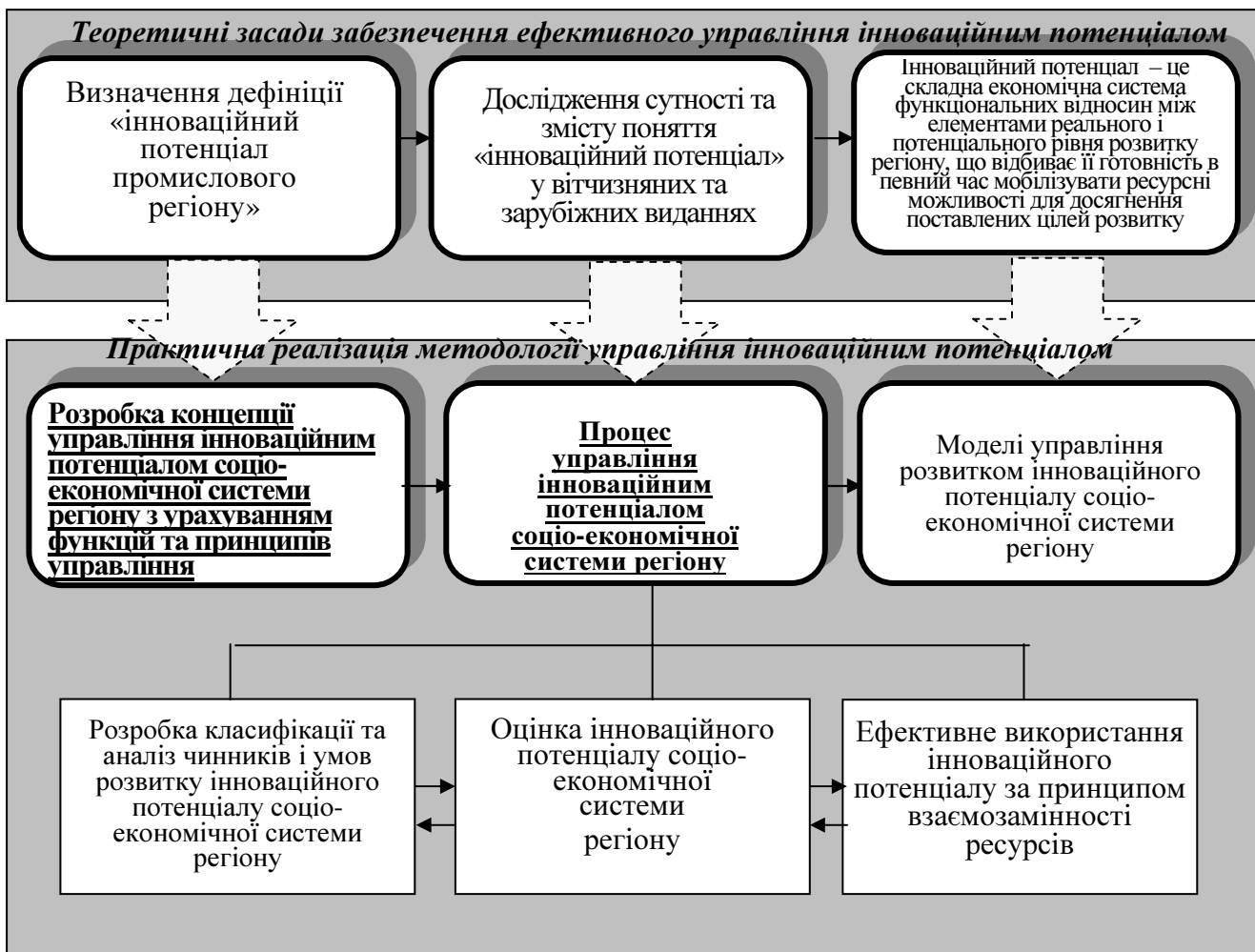
Дослідженню процесів управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіонів свої роботи присвятили провідні вчені-економісти сучасності, зокрема Я. Г. Берсуцький, Д. М. Гвішиані, В. М. Гончаров, Б. Л. Кучин, М. М. Лепа, О. В. Якушева, А. Хайек, А. Хасан [1;2;4;5;7], однак не зважаючи на численні результати, саме питання методології управління інноваційним потенціалом на регіональному рівні потребують

подальшої проробки та дослідження.

Мета статті. Визначення методологічних основ управління розвитком інноваційного потенціалу соціо-економічної системи розвинених регіонів України.

Основні результати дослідження. Формування системи управління СЕСР відбиває можливості інфраструктури впорядкувати процеси формування потенціалу окремих підприємств, що входять до нього й визначають регіональну систему [2], відповідно притаманним закономірностям господарської діяльності і необхідно для: аналізу поточного стану економічної системи регіону; моделювання розвитку інноваційного потенціалу соціо-економічної системи регіону; визначення найкращих способів використання СЕСР з найбільшою народногосподарською ефективністю.

Враховуючи розробки отримані у попередніх дослідженнях та висвітлені в монографіях [5;9], нами побудовано логіко-структурну схему дослідження проблем та формуванням основних положень методології ефективного управління СЕСР, наведену на рис. 1.

Рис. 1. Логіко-структурна схема формування методології управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону

Джерело: розробка автора.

Зі схеми видно, що розробка методології системи управління СЕСР є основою для формування моделей розвитку потенціалу з урахуванням умов та факторів розвитку господарської системи та рівня економічного потенціалу в цілому.

В економічній літературі існує безліч визначень поняття «управління». Звернемося до останніх публікацій, у яких відображено системний характер управління з певним вектором СЕСР.

Поширене коло ознак містить визначення управління як складного цілеспрямованого невинного соціально-економічного та організаційно-технічного процесу взаємодії управляючої системи на конкретний об'єкт, який здійснюється за визначеною технологією за допомогою методів та технічних засобів щодо цілей досягнення техніко-економічних та соціальних показників на новому, більш високому рівні суспільного розвитку [2;8].

У теперішній час, в «епоху без закономірностей» (по П. Друкеру, за свідченням [5]), управління є невід'ємною складовою людського буття, воно дозволяє ефективно реалізувати сильні сторони, а слабкі – елімінувати. Без управління неможлива ніяка спільна діяльність людей. Управління – ключовий, вирішальний фактор цивілізації [8], бо «все мистецтве управління ..., полягає в тому, щоб своєчасно врахувати й знати, де зосередити свої головні сили і увагу» [5].

Зрозуміло, що при всій специфіці управління СЕСР йому притаманні наступні ознаки [4]: - наявність економічного потенціалу регіону в цілому, причинний зв'язок між його складовими, наявність управляючої й керованої підсистем; - динамічний характер СЕСР - здатність системи СЕСР змінюватися від малих впливів; - збереження, передача і перетворення інформації; - антиентропійність управління. У зв'язку з цим методологічною основою побудови системи управління СЕСР, отриманою в роботі, є застосування системного підходу, що дозволив оцінити рівень використання ресурсів.

На основі аналізу структури систем, наведених в економічній літературі [1;7;10], нами розроблена класифікація властивостей системи управління СЕСР (рис.2) з угрупованням за наступними ознаками: - властивості, які характеризують СЕСР і взаємозв'язок його із зовнішнім середовищем; - властивості, які характеризують методологію функціонування, розвитку і управління СЕСР.

Теоретико-методологічною основою розробки системи управління СЕСР є визначення сукупності законів управління, методів, функцій і принципів впливу на процеси його формування і використання.

СЕСР, як система, знаходиться під дією стійких, повторюваних зв'язків з економічними явищами, що розглядаються в спеціальній літературі, як основні закони системи. Як відзначає В. М. Гончаров, закони організації системи єдині для будь-яких об'єктів, найрізноманітніші явища поєднуються загальними структурними зв'язками і закономірностями [5].

В останні роки дослідженню законів існування систем присвятили свої роботи В.Г. Афанасьєв, С. Бір, В.О. Єлисеєв, Е.О. Смирнов та ін., про що йдеться в монографії [9]. Застосуємо наступні закони до функціонування і управління СЕСР як системи: закон синергії; закон стійкості; закон насичення інформацією.

СЕСР, як цілісність, складається з взаємозалежних частин зі своїм внеском у характеристики цілого. Ще І. Кант, описуючи системний порядок, звертав увагу на те, що в

складі єдиного будь-яка його частина зобов'язана своїм існуванням дії інших і існує заради інших, і що тільки в таких умовах буття можливе і фізично виправдане [6]. Причому, система здобуває нових особливостей, якими не володіють її окремі складові елементи. Головною особливістю систем є виникнення додаткової енергії.

Рис. 2. Властивості системи управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону

Джерело: розробка автора.

У сучасній науці управління виникнення цієї сили визначається законом синергії, властивим усім системам. Термін «синергетика» був уведений у 1969 р. керівником інституту Штутгартського університету Германом Хакеном для обґрунтування позитивного ефекту групових структур, що відзначають автори монографії [5]. Суть закону синергії полягає в тому, що ефект спільних дій не дорівнює простій сумі індивідуальних зусиль. В силу цього СЕСР не дорівнює простій сумі потенціалів вхідних до нього підсистем. Формалізовано це можна представити так:

$$Y \neq \sum_{i=1}^n X_i, \quad (1)$$

де Y – потенціал соціо-економічної системи регіону;

X_i – потенціал за i -тим ресурсним джерелом;

n – кількість ресурсних джерел.

Різниця між (СЕСР) і сумою його підсистем, включаючи інноваційну, представляє синергетичний ефект (E_c) як додатковий ефект потенційної взаємодії складових компонентів. В ідеальному варіанті $E_c > 0$, що свідчить про високий ступінь організованості системи. При $E_c \leq 0$ - організованість системи досить низька.

Далі доречно сформулювати ще один закон систем – закон стійкості, який заснований на принципі гомеостазису. Цей закон стверджує, що кожна система прагне до самозбереження шляхом використання свого потенціалу. Відповідно до нашого дослідження закон стійкості виступає як прагнення ресурсів соціо-економічної системи регіону до самозбереження шляхом використання свого потенціалу. Закон стійкості можна відбити наступним чином:

$$PR > PV_1 + PV_2, \quad (2)$$

де PR – потенціал ресурсів соціо-економічної системи регіону;

PV_1 - потенціал зовнішнього дестабілізуючого впливу (зовнішніх флуктуацій) на ресурси соціо-економічної системи регіону;

PV_2 - потенціал внутрішнього дестабілізуючого впливу (внутрішніх флуктуацій) на ресурси соціо-економічної системи регіону.

З формули (2) видно, що відповідно до закону стійкості «потенціал творення» (S) ресурсів соціо-економічної системи регіону (перша частина формули) повинний бути більший за «потенціал ентропії» (R) ресурсів регіону (друга частина), тобто $S > R$.

Якщо має місце зворотне явище, то потенціал системи деградує.

Випадкові дестабілізуючі зовнішні флуктуації не є керованими параметрами, тому їхній рівень можна прогнозувати із певним ступенем умовності і розробляти заходи для антикризового управління. Тому чим складніша система, тим більше шансів у неї зіштовхнутися в процесі розвитку із кризовою ситуацією.

Механізм реакції системи на внутрішні і зовнішні флуктуації може бути різний. У стані, близькому до рівноваги, дрібні флуктуації можуть «придушуватися», і система швидко повертається у вихідний стан. Але якщо дисперсія зовнішньої і внутрішньої флуктуації перевищує критичну межу, система, опинившись перед перспективою незворотної дезорганізації, може скористатися альтернативою і перейти в інший стан – біфуркацію.

Відповідно до принципу різноманіття У. Ешбі, доведеного в роботі [9], для забезпечення стійкості системи необхідно застосовувати досить велику розмаїтість впливів на об'єкт. Тому на першому етапі самоорганізації система спочатку може знайти структуру, віддалену від рівноваги, але яка адекватно відбиває складність зовнішнього середовища, коли за реакцію на кожне стабільне джерело зовнішніх флуктуацій відповідає один з елементів системи. Надалі система еволюціонує у бік стійкого стану з мінімальним виробництвом ентропії, сумісним із зовнішніми антиентропійними зв'язками.

І. Пригожин з цього приводу відзначав, що будь-яка система завжди прагне до «стаціонарного стану, що відповідає мінімальному виробництву ентропії, який компенсує

вплив зовнішніх зв'язків, що роблять негативну ентропію» [8]. Такий стан системи є максимально ефективним, оскільки вимагає мінімального руйнівного впливу на підсистеми.

Справедливо стверджував Бір: «...управління являє собою відновлення природного порядку для системи, піддається впливу збурень і прагне відновити свою рівновагу; воно, звичайно, не виключає прогресу, бо під рівновагою я зовсім не маю на увазі стаціонарний стан» [3].

Внаслідок закону стійкості можна розрахувати коефіцієнт оцінки рівня самозбереження [5], що визначається як різниця потенціалів творення і руйнування відносно до потенціалу творення:

$$K_S = \frac{S - R}{S} 100, \quad (3)$$

де K_S – коефіцієнт самозбереження системи;

S – потенціал творення ресурсів соціо-економічної системи підприємства;

R – потенціал ентропії ресурсів соціо-економічної системи підприємства.

За результатами наших розрахунків, діапазон, у якому знаходиться значення коефіцієнту характеризує рівень стабільності (СЕСР):

$0,2 \leq K_S \leq 1$ – ситуація сприятлива, система має великий потенціал для збереження стійкого росту;

$-0,2 \leq K_S \leq 0,2$ – система знаходиться на межі збереження стабільності;

$-1 \leq K_S \leq -0,2$ – порушення стабільності системи.

Ще одним з важливих законів, що регламентує дію системи є закон насичення інформацією. Суть цього закону - догмат функціонування будь-якої системи в ринкових умовах: чим більше інформації про зовнішнє і внутрішнє середовище, тим стійкіше положення системи.

Інформація, будучи обов'язковою «сировиною» для вироблення будь-якого управлінського рішення, повинна мати властивості вірогідності, повноти, точності, актуальності, цінності і корисності. Будь-яка система, одержуючи інформацію, обробляє її, виробляє нову для ефективного функціонування.

Наступною теоретико-методологічною складовою розробки системи управління СЕСР є визначення сукупності організаційних і методичних спеціальних та загальнонаукових принципів. Серед основних виділимо:

1. Система управління СЕСР є органічною складовою частиною системи управління системоутворюючими підприємствами цього регіону, отже базується на принципах теорії управління.

2. Управління СЕСР повинно здійснюватися на всіх стадіях його відтворення - формування, розвитку та використання.

3. Управління СЕСР носить комплексний характер, що передбачає розробку єдиної системи показників оцінки рівня ефективності використання потенціалу.

4. Залежність економічних можливостей формування, розвитку й використання СЕСР від ефективності функціонування соціо-економічної системи підприємств, що формують виробничу систему цього регіону.

5. Системність ресурсного забезпечення процесу управління СЕСР, що враховує специфіку самого процесу управління, невизначеність (мінливість) структури й обсягу суспільних потреб.

6. Комплексність оцінки СЕСР, що припускає множинність сфер і багатоаспектність аналізу і, зокрема, оцінку негативного впливу факторів.

7. Методологічна єдність, актуальність, вірогідність і повнота системи кількісних показників і якісних параметрів - інформаційно-аналітична база для оцінки СЕСР. Забезпеченість управління СЕСР інформаційно-технологічним інструментарієм, що дозволяє здійснювати прогнози, плани, аналітичні й оперативні управлінські розрахунки із застосуванням адекватного арсеналу методів і засобів.

8. Результативність й ефективність використання потенціалу. Управлінські рішення добре обґрунтовані з погляду теорії і підкріплені дослідженнями, являють собою лише ідеї, певні думки. Успішним рішення буде тоді, коли воно реалізується практично, тобто перетворюється на дію результативно й ефективно.

9. Гнучкість і здатність системоутворюючих підприємств регіону реагувати на зміни рівня СЕСР залежно від зміни цілей і завдань, що міняються відповідно до зовнішніх флуктуацій, бо наявність чітко сформульованої мети – це правильно обрані дії для її реалізації.

Для розкриття змісту процесу управління СЕСР конкретизувати цю діяльність з урахуванням практичних завдань можна завдяки дослідженню функцій управління СЕСР.

До основних функцій віднесемо наступні: визначення цілей і пріоритетів розвитку СЕСР в сучасних умовах; регулювання економічних проблем управління СЕСР; оцінка СЕСР в розрізі ресурсних джерел; підвищення ефективності використання СЕСР з урахуванням пріоритетів економії найбільш дефіцитних та коштовних ресурсів; розробка системи регуляторів, які дозволяють оптимально використовувати СЕСР, що сприяє розвитку і зміцненню економічної самостійності регіональної економічної системи.

Таким чином, нами сформовані методологічні основи побудови системи управління СЕСР, сама ж система нами наведена на рис. 3. Система управління визначається взаємообумовленістю її складових елементів.

Наведена система базується на моделюванні структури, взаємозв'язків, способів раціонального використання ресурсів та ефективності засобів регулювання. Моделювання системи управління СЕСР відбиває можливості до упорядкування процесів формування та використання ресурсів у відповідності з притаманними галузі внутрішніми та зовнішніми закономірностями.

Характеризуючи систему управління СЕСР, підкреслимо, що взаємозв'язок потенціалу соціо-економічної системи регіону та його інноваційної складової ґрунтується на класичних методах управління [1;2;4;5;9]. Як підкреслюють одні економісти, серед джерел підвищення ефективності управління особливого значення набувають методи управління, що дозволяють сформувати систему управління взаємодією різноманітних факторів, які визначають умови розвитку СЕСР, забезпечують досягнення встановлених цілей. Інші стверджують, що використання економічних методів дає змогу розробити методологію моделювання управляючої та системи, якою управляють, досліджувати інформаційні процеси, кількісно

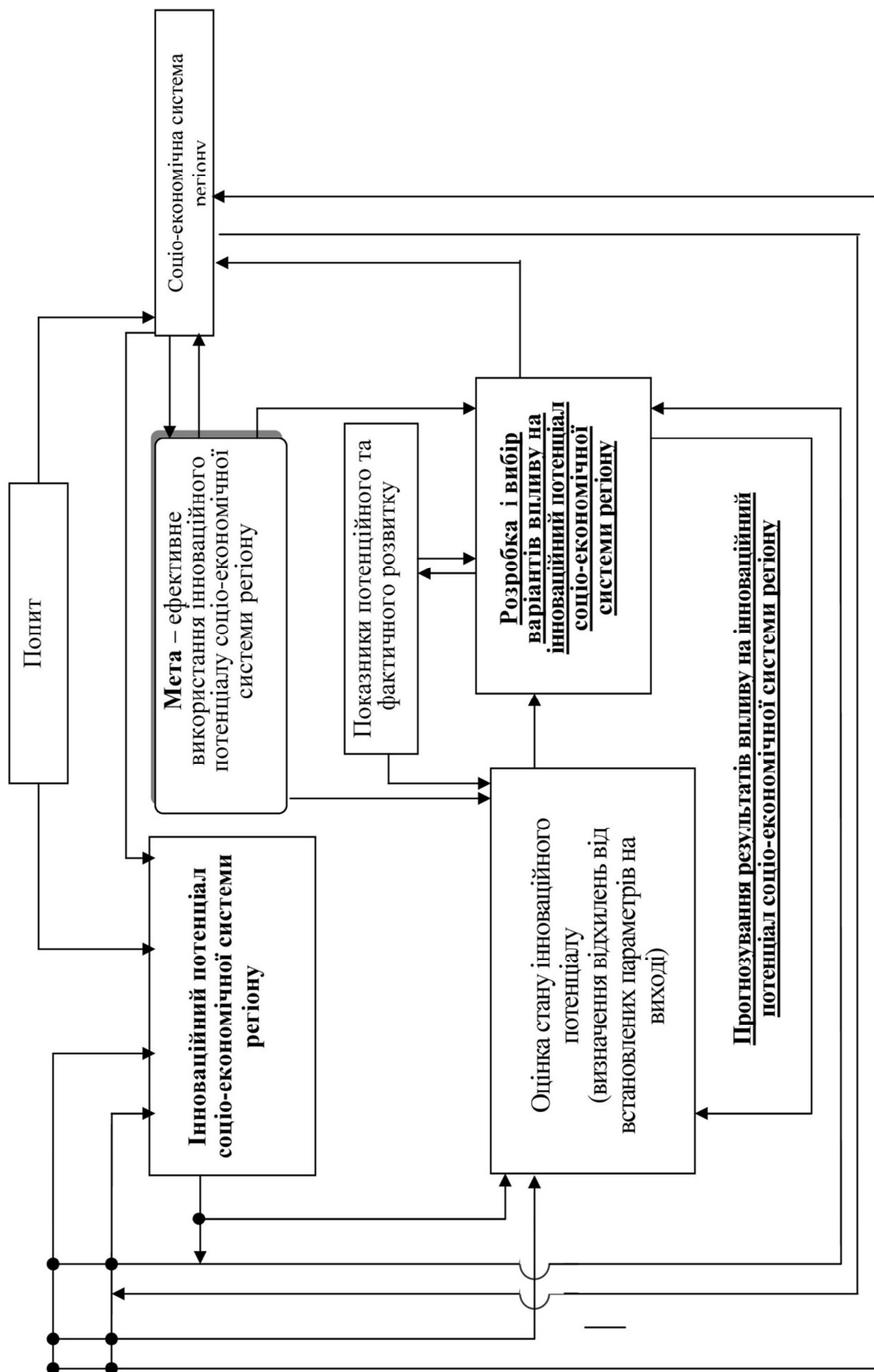

Рис. 3. Система управління інноваційним потенціалом соціо-економічної системи регіону

Джерело: авторська розробка

оцінювати інформацію, порівняльна характеристика цих підходів наведено в монографіях [5;9].

Основною метою управління СЕСР, як системи взаємозалежних важелів, що забезпечують спрямований, координований і стимулюючий вплив на потенціал економічної системи в цілому, за ресурсними джерелами, є забезпечення раціонального його використання.

Завдання управління полягає не тільки в тому, щоб озброїти людей правильним теоретичним розумінням цієї необхідної функції, а в тому, щоб допомогти на практиці виробляти принципи і рекомендації. Управління системою буде ефективним тільки в тому випадку, якщо спирається на принципи, встановлені відповідно до загальних законів і представляють собою відображення внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей системи.

Висновки. Методологія побудови системи управління СЕСР в сучасних умовах передбачає:

- багаторівневість поняття інноваційний потенціал, що вимагає обов'язкової вказівки аспекту у якому він розглядається, при цьому потенціал одного рівня обов'язково впливає на потенціал іншого і здатний як гальмувати, так і стимулювати економічне зростання соціо-економічної системи регіону;

- фактори, що впливають на розвиток СЕСР, досить різноманітні та не обмежуються високими темпами росту обсягів і продуктивності факторів виробництва, а включають рівень інвестицій в економіку соціо-економічної системи регіону, рівень структурної перебудови тощо;

- ефективне управління СЕСР безпосередньо пов'язано з усіма компонентами розвитку регіональної і національної економіки і тим середовищем, у якому воно здійснюється, тому відсутність позитивних і довгострокових ефектів (результатів) хоча б в одній із взаємозалежних сфер свідчить про наявність негативних тенденцій, здатних надалі звести нанівець наявні позитивні зміни;

- адекватність реакції підприємств регіону на трансформацію економічних відносин. Система управління СЕСР повинна являти собою гнучку систему, що буде змінюватися, адаптуючись до ринкової економіки, забезпечуючи ефективність діяльності промислового регіону в довгостроковій перспективі.

1. Аль Хайек А. *Современные подходы к оценке экономического потенциала страны* / А. Аль Хайек // *Сучасна інноваційно-промислова політика України: Інвестиційні пріоритети та інфраструктура*. - Т. 1. - Чернівці: Рута, 2009.

2. *Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели* / Берсуцкий Я. Г. [и др.]. – Донецк: ООО «Юго-Восток Лтд», 2002.

3. Бир С. *Кибернетика и управление производством* / С. Бир. – М.: Наука, 1965.

4. Гвишиани Д. М. *Организация и управление* / Д. М. Гвишиани. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1998.

5. Гончаров В.М. *Організація управління економічним потенціалом промислових підприємств* : [монографія] / В. М. Гончаров, М. В. Савченко, Д. В. Солоха, І. В. Савченко. - Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2008.

6. Кант И. *Основы метафизики нравственности* / И. Кант. - М.: Мысль, 1999.

7. Кучин Б. Л. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость / Б. Л. Кучин, Е.В. Якушева. - М.: Экономика, 1990.
8. Пригожин И. Время, хаос, квант / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Наука, 1994.
9. Солоха Д. В. Методологічні основи управління сталим інноваційним розвитком потенціалу соціально-економічних систем регіону : [монографія] / Д. В. Солоха, М.В. Бандура, М.В. Савченко, В.В. Морева. - Донецьк: Ноулідж, 2011.
10. Управление - это наука и искусство: А.Файоль, Г.Эмерсон, Ф.Тэйлор, Г.Форд / [сост. Г. Л. Подвойский]. - М.: Республика, 1992.